

Matylda Pachowicz

WSE UAM w Poznaniu

ORCID: 0000-0001-9326-6411

<https://doi.org/10.26881/ndps.2023.50.12>

Wsparcie osób w spektrum autyzmu w procesie studiowania. Przykłady dobrych praktyk

Obecnie dokonuje się wiele zmian dotyczących osób w spektrum autyzmu (ASD). Do niedawna dominował dyskurs medyczny, w którym autyzm jest ujmowany jako całościowe zaburzenie rozwoju, obecnie coraz częściej jest postrzegany jako odmienny, unikalny model rozwojowy. Wiele osób z autyzmem doświadcza problemów w nauce na różnych etapach edukacyjnych, które wynikają bardzo często z zaburzeń integracji sensorycznej oraz z trudności w koncentracji uwagi. Do tego nakładają się wtórne trudności o podłożu emocjonalnym i psychicznym. Osoba asystenta ucznia/studenta z autyzmem może przyczynić się do zwiększenia szans edukacyjnych takiego ucznia i może zminimalizować sytuacje traumatyzujące w środowisku szkolnym/akademickim. Przykładem takiego rozwiązania na poziomie szkolnictwa wyższego jest projekt „Asystent studenta z ASD”, który z powodzeniem został wdrożony przez polskie uczelnie. Zawiera on cztery główne filary, które odnoszą się do kluczowych postaci: Lidera/Asystenta, Adwokata społecznego (Asystenta) studenta z ASD, Studenta z ASD oraz Eksperta w tematyce neuroróżnorodności¹. Zaproponowany model wsparcia ma charakter uniwersalny i elastyczny, może więc być wdrażany w odniesieniu do osób o różnych potrzebach rozwojowych i edukacyjnych. Co ważne, uwzględnia on nowy sposób ujmowania spektrum autyzmu, który odnosi się do paradygmatu neuroróżnorodności. Idealnie wpisuje się więc w obecny trend (który jest widoczny na całym świecie) budowania włączającej kultury organizacyjnej z wykorzystaniem zasad uniwersalnego projektowania.

Słowa kluczowe: student o SPE, inkluzja, spektrum autyzmu, student z ASD, Lider/Asystent, neuroróżnorodność, neuronietypowość, uniwersalne projektowanie

Supporting people on the autism spectrum in the study process. Examples of good practices

Many changes are currently taking place regarding individuals on the autism spectrum (ASD). Until recently, the dominant medical discourse, in which autism is included as a holistic developmental disorder, is now increasingly seen as a different, unique developmental model. Many peo-

¹ Szczegółowe omówienie modelu wraz z graficznym jego przedstawieniem znajduje się w: M. Pachowicz, *Student neuroróżnorodny w procesie studiowania. Podręcznik dobrych praktyk*, Poznań 2023, s. 107–109.

ple with autism experience learning problems at various educational stages, which are very often a consequence of sensory integration disorders and attention difficulties. This is compounded by secondary difficulties of emotional and psychological origin. The person of an assistant to a student with autism may contribute to increasing the educational opportunities of such a student and minimize traumatizing situations in the school/academic environment. An example of this a solution at the higher education level is the "Student Assistant with ASD" project, which has been successfully implemented by Polish universities. It includes four main pillars that address key figures: Leader/Assistant, Social Advocate (Assistant) of the student with ASD, Student with ASD and Neurodiversity Expert. The proposed support model is universal and flexible, so it can be implemented for people with various developmental and educational needs. Importantly, it incorporates a new way of approaching autism spectrum, which refers to the neurodiversity paradigm. Therefore, it fits perfectly into the current trend (which is evident all over the world) of building an inclusive organizational culture using the principles of universal design.

Key words: student with SEN, inclusion, autism spectrum, student with ASD, Leader/Assistant, neurodiversity, universal design

Wprowadzenie

Obecnie zaobserwować można duże zmiany w postrzeganiu autyzmu. Do niedawna ujmowany był on jedynie w kategoriach niepełnosprawności oraz całościowego zaburzenia rozwoju (na bazie dyskursu medycznego). Druga perspektywa, która się zarysowuje w obecnym czasie i wynika ze zmian diagnostycznych, ujmuje autyzm jako odmienny, wyjątkowy model rozwojowy. Postrzegając spektrum autyzmu (ASD)² nie w kategoriach zaburzenia czy choroby, ale jako pewną odmienność rozwojową, możemy dostrzec duże zróżnicowanie tej grupy. Wiele osób z ASD³ doświadcza problemów w nauce na różnych etapach edukacyjnych ze względu na współwystępujące problemy natury psychicznej/emocjonalnej, trudności w koncentracji uwagi oraz zaburzenia integracji sensorycznej (najczęściej nadwrażliwość). Zaobserwować można zwiększoną częstotliwość wtórnych problemów, takich jak: stany depresyjne, lękowe, kompulsywne, a w niektórych przypadkach dekompensacje psychotyczne. Przekłada się to na zachowania agresywne lub autoagresywne (Ławicka 2019). Osoby z ASD muszą w związku z tym pokonać wiele trudności na swojej drodze edukacyjnej. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie możliwości wspierania tych osób w procesie studiowania oraz wyłonienie sprzyjających warunków do budowania kultury włączającej na uczel-

² Na poczet niniejszego artykułu wymiennie stosowane są pojęcia, takie jak: osoba w spektrum autyzmu, osoba z ASD, osoba w spektrum, osoba neuro nietypowa/neuroróżnorodna, osoba z autyzmem.

³ Klasyfikacje diagnostyczne, którymi posługują się specjaliści na całym świecie, wciąż używają określenia „zaburzenia ze spektrum autyzmu” (*autism spectrum disorders*, ASD), lecz w ciągu ostatnich lat świat naukowy wyraźnie zaczął odchodzić od terminologii medycznej, zastępując ją wyrażeniem „*autism spectrum condition*” (ASC). Termin ten nie zyskał jeszcze powszechnie przyjętego polskiego odpowiednika, gdyż trudno niestety o dobre jego tłumaczenie. Więcej na ten temat w książce: J. Ławicka, *Człowiek w spektrum autyzmu. Podręcznik pedagogiki empatycznej*, Wydawnictwo Fundacja Prodeste, Opole 2019, s. 14.

niach. Zaprezentowane w nim przykłady dobrych praktyk mogą zainspirować szkoły wyższe do wdrażania innowacyjnych rozwiązań, takich jak asystent osoby neuroróżnorodnej.

Dostrzec bowiem należy ogromne zróżnicowanie tej grupy i duży indywidualizm osób, które uznawane są za autystyczne. *„To, co jest wspólne dla wszystkich ludzi w spektrum autyzmu, to doświadczany dyskomfort wynikający z odmiennych potrzeb sensorycznych, trudności z nawiązywaniem satysfakcjonujących relacji społecznych, specyficzne zainteresowania czy pasje oraz... zdecydowanie częstsze nieporozumienia w komunikacji”* (Ławicka 2019: 15). Niestety, cecha wyróżniająca (pewna odmienność) może stanowić barierę w kontaktach międzyludzkich i stać się przyczynkiem do społecznego wykluczenia. Osoby z ASD są narażone na stawanie się Innym w środowisku społecznym i szkolnym ze względu na trudności w komunikacji. Zresztą każdy uczeń, który jakąś cechą wyróżnia się na tle grupy (ze względu na wygląd, inny sposób wysławiania się czy specyficzny sposób zachowania) może podlegać procesowi marginalizacji (Pachowicz 2018). *„Nadal zbyt wiele osób ze spektrum autyzmu po doświadczeniu porażki w relacjach z innymi utwierdza się w przekonaniu, że nigdy nie znajdzie przyjaciela ani partnera. Z wiekiem obawa ta może się pogłębiać, co czasem nieświadomie popiera troska najbliższych, eksponująca spektrum jako przyczynę międzyludzkich niepowodzeń”* (Janiak, Janiak 2022: 151).

Wsparcie osoby z autyzmem w procesie edukacji

Osobą, która może zmniejszyć ryzyko doznawania przez osoby w spektrum autyzmu niepowodzeń i blokad na etapie edukacji, jest asystent ucznia/studenta. Przykładem wdrożenia takiego rozwiązania na poziomie szkolnictwa wyższego jest innowacyjny projekt „Asystent studenta z ASD”, który uwzględni nowe spojrzenie na autyzm w kategoriach neuroróżnorodności. Jego celem jest poprawa sytuacji neuronietypowych studentów szkół wyższych w Polsce poprzez wdrożenie innowacji społecznej „Tłumacz/Adwokat społeczny – asystent osoby z ASD”⁴. Autorzy tej mikroinnowacji podkreślają, że rozpoczęcie studiowania jest trudnym momentem, które staje się jeszcze bardziej wymagającym, gdy osoba ma deficyt umiejętności społecznych i nie potrafi wpasować się w panujący wzorzec. Jednym z wyzwań jest zrozumienie niepisanych zasad oraz zgłębienie tradycyjnego systemu akademickiego. Brak racjonalnego wsparcia w tym obszarze może spowodować rezygnację osoby z ASD ze studiów (pomimo potencjału intelektu-

⁴ Owa mikroinnowacja została opracowana przez Fundację Aktywnych „Furia” oraz przetestowana przez studentów i pracowników Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w ramach przedsięwzięcia „Przepis na wielkopolską innowację społeczną – usługi opiekuńcze dla osób zależnych”. Więcej na ten temat: http://fundacja-furia.pl/studia-asd/?page_id=4 [dostęp: 12.12.2023].

alnego), a w dalszej kolejności – pogłębiające się wykluczenie społeczne i zawodowe.

Zgodnie z założeniami wspomnianej już innowacji społecznej osobą odpowiedzialną za udzielenie wsparcia dostosowanego do potrzeb danego studenta z ASD jest asystent. Jego rolą jest usprawnianie komunikacji na linii student – uczelnia w taki sposób, aby interakcja przynosiła jak największe korzyści i była efektywna⁵. Wsparcie funkcjonowania osób z autyzmem w środowiskach akademickich stanowi wartościowy przykład otwierania się uczelni na studentów ze szczególnymi potrzebami, co w Polsce jest widoczne od początku XXI wieku. Wdrażanie niniejszej innowacji przyczynia się do poszerzania zakresu działań nakierowanych na wspieranie studentów o bardzo zróżnicowanych potrzebach. Warto podkreślić znaczącą rolę wykładowców i pracowników uczelni w tym procesie, ponieważ w dużej mierze to od ich życzliwości i otwartości będzie zależało rozwijanie potencjału studenta o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

Projekt „Asystent studenta z ASD” realizowany przez DGA SA w kooperacji z Fundacją Sowelo⁶ stworzył szansę osobom neuro różnorodnym na realizację ich aspiracji osobistych, edukacyjnych oraz zawodowych i ma swój znaczący wkład w rozwój asystentury opartej na wspieraniu podmiotowości i samodzielności tej grupy osób. Dzięki podjętemu wyzwaniu szkoły wyższe w Polsce mają szansę być miejscem dostępnym dla wszystkich studentów, o bardzo zróżnicowanych potrzebach. Przed rozpoczęciem tego projektu większość polskich uczelni nie prowadziła systemowego wsparcia skierowanego do osób w spektrum autyzmu. Jednym z powodów był brak świadomości obecności takich osób w społeczności akademickiej, oraz ich potrzeb związanych z procesem studiowania. Dzięki temu projektowi została stworzona przestrzeń, by studenci z ASD ujawnili doświadczane trudności i zgłosili swoje indywidualne potrzeby. Wiele szkół wyższych uczestniczących w projekcie objęło wsparciem znacznie większą liczbę studentów z ASD niż zakładano w wymogach projektowych. Nierzadko uczelnie z właszej inicjatywy podejmowały działania skierowane do studentów neuro nietypowych, nie tylko do tych, którzy zostali włączeni do projektu. Kluczową postacią okazał się właściwie przygotowany i zmotywowany Lider/Asystent studenta z ASD⁷.

⁵ Więcej na ten temat: <https://www.dga.pl/projekty/asystent-studenta-z-asd> [dostęp: 12.12.2023].

⁶ Jest to projekt wdrożeniowy zrealizowany w ramach Programu Operacyjnego Wiedza, Edukacja, Rozwój, osi priorytetowej IV Innowacje społeczne i współpraca ponadnarodowa (działania 4.1 Innowacje społeczne). Został powierzony firmie DGA SA, która realizowała go w partnerstwie z Fundacją Sowelo, od 1 marca 2021 do 29 września 2023 roku. Głównym celem projektu jest zwiększenie szans neuro nietypowych studentów na ukończenie studiów oraz ich aktywizację społeczną, jak i zawodową, dzięki podjęciu współpracy z Liderem/Asystentem/Adwokatem (wytypowanym przez uczelnię do zadań projektowych).

⁷ W niniejszym artykule stosowany jest skrót „Lider”, który odnosi się do funkcji „Lidera/Asystenta studenta z ASD”.

Najważniejsze wyzwania, przed którymi stoją uczelnie budujące sieć wsparcia dla studentów w spektrum autyzmu

Na etapie wdrożeniowym realizatorzy projektu musieli się zmierzyć z trudnymi do zmiany stereotypami i wyobrażeniami na temat osób w spektrum autyzmu. Mylne przekonanie, iż „na naszej uczelni nie ma takich studentów”, wynika z negatywnego stereotypu dotyczącego tej grupy osób, który wzmacniany jest przez proces diagnozowania. Diagnozę autyzmu w Polsce otrzymywały do niedawna przede wszystkim osoby nisko funkcjonujące, z wyrazistymi objawami. Sytuację utrudnia nieprawdziwe przekonanie, że większość osób z autyzmem to osoby z niepełnosprawnością intelektualną, które nie radzą sobie z nauką i dlatego kończą edukację na etapie szkoły średniej. Poważną przeszkodą jest brak wiedzy i świadomości dotyczącej potencjału oraz możliwości osób z ASD. W rzeczywistości na każdej uczelni są studenci w spektrum, tylko nie posiadają oficjalnej diagnozy i nie ujawniają się ze swoimi trudnościami. Gdy wsparcie jest im oferowane, zgłaszają się o pomoc, czego przykładem jest omawiany projekt⁸.

Dużą rolę w budowaniu kontaktów z innymi odgrywa swoisty kamuflaż (tak zwane maskowanie), stosowany przez osoby z autyzmem, by dostosować się do danego otoczenia społecznego. Nie jest to strategia wynikająca z chęci manipulacji, ale z próby wyjścia naprzeciw oczekiwaniom innych. *„Wieloletnie strategie maskowania własnej atypowości mogą nieść za sobą poważne konsekwencje, również szczególnie utrudniające życie kobietom. Istnieje ryzyko, że nie zgłębią one w porę swojej tożsamości, na swoje potrzeby będą patrzeć przez pryzmat społecznych oczekiwań i nie zdolają wykształcić zdrowych granic w kontaktach z innymi”* (Janiak, Janiak 2022: 156).

Kolejny powszechny stereotyp bycia aspołecznym, który wynika z niezrozumienia, czym jest spektrum autyzmu, powoduje, że osoba z ASD jest odbierana jako niesympatyczna i nieempatyczna. *„W powszechnym stereotypie uznaje się osoby autystyczne za pozbawione empatii. Jest to bardzo krzywdząca opinia, wynikająca z nieporozumień komunikacyjnych w relacjach między ludźmi w spektrum a nieautystycznym otoczeniem, które także ma trudność w empatyzowaniu z drugą stroną”* (Ławicka 2019: 86). Należy zatem uwzględnić, że osoby neuronietypowe inaczej odbierają świat, a ich wrażliwość jest niejednokrotnie większa niż u osób neuronormatywnych. Formą radzenia sobie z nadmiarem bodźców, z przestymulowaniem (czyli z dyskomfortem wynikającym z odmiennych potrzeb sensorycznych), jest odcięcie się od tego, co jest dokoła. Osoby z ASD mogą też mieć problem z przetwarzaniem słuchowym. *„Mogą demonstrować braki w czymś, co określane jest jako empatia kognitywna (która – w przeciwieństwie do empatii afektywnej – ma niewiele wspólnego z praw-*

⁸ Więcej na ten temat w: M. Pachowicz, Student neuronoróżnorodny w procesie studiowania. Podręcznik dobrych praktyk, Poznań 2023.

dziwym współodczuwaniem, a jest jedynie społecznie akceptowaną formą okazywania troski słowem, gestem i dostrojoną miną)" (Janiak, Janiak 2022: 154). W rzeczywistości wysoka wrażliwość często wiąże się u osób w spektrum autyzmu z głębokim poczuciem sprawiedliwości i chęcią pomagania.

Powszechne w środowisku akademickim błędne wyobrażenia na temat osób z ASD oraz brak wsparcia o charakterze systemowym często stanowią przeszkodę już na etapie rekrutacji na studia. Okazuje się, że tylko najbardziej zdeterminowani kandydaci w takich nieprzychylnych warunkach podejmują się wysiłku studiowania (bardzo często w tle jest również zdeterminowany rodzic). Niestety wielu z nich przerywa studiowanie z powodu piętrzących się trudności, co ma swoje konsekwencje w funkcjonowaniu psychicznym. Niejednokrotnie osoby z ASD w dorosłym życiu cierpią na depresję i stany lękowe, nie dostrzegając możliwości samorealizacji i mając przekonanie, że nie jest im pisany sukces edukacyjny i zawodowy. *„Z racji większego narażenia na traumy i zwyczajne życiowe niepowodzenia osoby w spektrum autyzmu, niezależnie od zakresu możliwości funkcjonalnych, są znacznie bardziej narażone na problemy emocjonalne i psychiczne niż ludzie spoza spektrum autyzmu”* (Ławicka 2019: 180).

Negatywne stereotypy stanowią poważną blokadę w procesie zmiany. Wykładowcy, którzy pracują ze studentem o specjalnych potrzebach edukacyjnych, mogą się obawiać, że będzie on manipulował sytuacją i nadużyje ich dobrej woli. Tego rodzaju lęk wzrasta, jeśli student nie musi obligatoryjnie dostarczyć orzeczenia czy opinii z poradni, aby udzielono mu wsparcia, tak jak to ma miejsce w omawianym projekcie. Do tego pojawia się obawa zapoczątkowania fali rozszczeń, jeśli wprowadzi się jakieś udogodnienie dla wybranej grupy studentów. Co więcej, niektórzy pracownicy uczelni uważają, że wsparcie asystenta może okazać się w dłuższej perspektywie szkodliwe, ponieważ student jest wtedy nadmiernie chroniony i nie jest w efekcie przygotowany do samodzielnego życia. Praktyka pokazuje jednak, że te lęki są na ogół bezzasadne.

Każde nowatorskie przedsięwzięcie wiąże się z określonymi wyzwaniem i przeszkodami. Aby zmiany miały charakter trwały, nieodzowni są sojusznicy – osoby głęboko przekonane o potrzebie tych zmian i na tyle przebojowe, żeby urzeczywistnić wartościową innowację, pomimo licznych utrudnień. Wśród 24 uczelni wdrażających niniejszy projekt realizatorzy wyznaczyli 11 szkół wyższych, które w ich ocenie osiągnęły najlepsze rezultaty i w związku z tym mogą stanowić wzorcowy/modelowy przykład działań służących wspieraniu osób z ASD w procesie studiowania. Wspólnym mianownikiem 11 uczelni uznanych jako przykłady dobrych praktyk jest wyróżniająca się postać Lidera/Asystenta, charakteryzująca się inwencją i determinacją w realizacji założeń projektowych. Analiza doświadczeń wdrożeniowych wykazała niezbicie, iż to właśnie Lider stawał się najczęściej sprzymierzeńcem innowacyjnych rozwiązań na uczelni,

a dzięki swojej zaangażowanej postawie potrafił zainspirować innych do działań projektowych. W niemal wszystkich szkołach wyższych⁹ rola Lidera została powierzona etatowym pracownikom uczelni: nauczycielom akademickim oraz administracyjnym, pracownikom biur ds. osób niepełnosprawnych (lub równorzędnych jednostek), poradni psychologicznych oraz biur karier. Warto zatem przyrzeć się charakterystyce Liderów działających aktywnie na rzecz studentów w spektrum autyzmu, którzy pracują w 11 uczelniach uznanych jako przykłady dobrych praktyk.

Tabela 1. Postać Lidera – jego kompetencje i realizowane role na uczelni

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach	Anna Kowalczyk: psycholog i pedagog specjalny od 13 lat pracuje w <i>Centrum Wsparcia Osób z Niepełnosprawnościami</i> jako specjalista konsultant ds. studentów z niepełnosprawnościami jako psycholog wspiera studentów oraz pracowników uczelni
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu	Magdalena Maćkowiak: doktor nauk ekonomicznych ponad 20 lat stażu pracy jako nauczyciel akademicki, opiekun praktyk i projektów stażowych absolwentka studiów podyplomowych „Koordynator dostępności” tutor, certyfikowana trenerka umiejętności społecznych obszar działań: wspieranie procesu edukacji osób z niepełnosprawnościami i w szczególnej sytuacji zdrowotnej jako doradca edukacyjny w <i>Centrum Wsparcia i Rozwoju</i> asystentka osób z niepełnosprawnościami
Collegium Witelona Uczelnia Państwowa w Legnicy	Tomasz Kwoka: pedagog specjalny (specjalność: <i>resocjalizacja</i>) ponad 23 lata pracuje jako nauczyciel akademicki, opiekun praktyk i opiekun wolontariatu studenckiego absolwent studiów podyplomowych „Edukacja, rewalidacja i wspomaganie osób z autyzmem i zespołem Aspergera” trener asertywności oraz integracji społecznych nauczyciel w niepublicznej szkole „Dar Losu” dedykowanej dzieciom i młodzieży w spektrum autyzmu współpracownik BON: prowadzenie konsultacji i poradnictwa dla studentów z niepełnosprawnościami
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu	Celina Kamecka-Antczak: doktorantka w Instytucie Nauk Pedagogicznych (I faza projektu) Agata Markowska i Marta Wągiel: studentki pedagogiki specjalnej działające w kole naukowym (II faza projektu) Ditta Baczała – profesor w Instytucie Nauk Pedagogicznych opiekunka Koła Naukowego i koordynatorka projektu „Asystent studenta z ASD”

⁹ Wyjątek stanowi Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, w którym rolę Lidera/Asystenta pełniła w pierwszej fazie projektu doktorantka, a drugiej fazie tę rolę przejęły studentki pedagogiki specjalnej.

Politechnika Opolska	Katarzyna Pazdan: ekonomistka i psycholog pełnomocniczka rektora ds. pomocy psychologicznej psycholog koordynujący działania <i>Centrum Pomocy Psychologicznej</i>
Collegium Humanum	Matylda Pachowicz: doktor nauk społecznych pedagog specjalny, psychotraumatolog, konsultant kryzysowy oraz tutor nauczyciel akademicki z wieloletnim stażem
Politechnika Morska w Szczecinie	Ilona Tomczyk: magister inż. specjalista tłumacz języka migowego 5 lat stażu pracy z osobami z niepełnosprawnościami absolwentka studiów podyplomowych „Koordynator dostępności” koordynator ds. dostępności oraz koordynator ds. osób z niepełnosprawnościami (obszar działań: wspieranie procesu edukacji osób z niepełnosprawnościami i w szczególnej sytuacji zdrowotnej) pełnomocniczka rektora ds. <i>Morskiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku</i>
Politechnika Gdańska	Tomasz Tołoczko: inżynier (absolwent Politechniki Gdańskiej) referent administracyjno-ekonomiczny w <i>Dziale Spraw Studenckich</i> pełnomocnik rektora ds. osób z niepełnosprawnościami
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie	Rafał Towalski: nauczyciel akademicki z wieloletnim stażem adiunkt w Zakładzie Socjologii Ekonomicznej
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu	Katarzyna Lis: doktor nauk ekonomicznych kierowniczka i autorka programu studiów podyplomowych „Koordynator dostępności” oraz „Zarządzanie dostępnością cyfrową” pełnomocniczka rektora ds. osób z niepełnosprawnościami członek Komisji ds. Wyrównywania Szans Edukacyjnych przy KRASP działania projektowe we współpracy z Moniką Magdziarek (Biuro Karier)
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie	Anny Prokopiak: profesor, pracownik naukowo-dydaktyczny na <i>Wydziale Pedagogiki i Psychologii</i> pedagog specjalny – 20 lat jako nauczycielka w szkole specjalnej od wielu lat prowadzenie organizacji pozarządowej na rzecz osób z ASD (Fundacja „Alpha”)

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Pachowicz 2023, 34–80).

Powyższa szczegółowa charakterystyka Liderów (ich kompetencji oraz realizowanych ról) pracujących na uczelniach uznanych jako przykłady dobrych praktyk, pozwala z uznaniem spojrzeć na starania podejmowane przez nich na rzecz studentów w spektrum autyzmu. Wszystkich wyróżnia bowiem wewnętrzna motywacja do pomagania, postawa prospołeczna, odpowiednie przygotowanie merytoryczne oraz chęć dokształcania się. Dlatego tak ważny jest przemyślny wybór osoby, która będzie pełniła funkcję Lidera/Asystenta w danej szkole wyższej, ponieważ odgrywa on kluczową rolę w procesie budowania sieci wsparcia i umocowania jej na poziomie prawnym. Aby innowacyjne działania przyniosły pożądany efekt, należy szukać sojuszników wśród pracowników naukowo-

dydaktycznych, jak i administracyjnych. Okazuje się, iż sprzyjającą sytuacją jest, jeśli Liderem zostaje nauczyciel akademicki, ponieważ ma on dużą siłę przekazu i ma szansę w związku z tym stać się wzorem i przykładem dla innych. Kluczowe jednak jest, by rola Lidera nie została mu odgórnie narzucona, bo kwestią elementarną jest właściwa motywacja takiej osoby (bowiem za motywacją wewnętrzną idzie potrzeba doksztalcenia się i poszerzenia swoich kompetencji).

Z doświadczeń wdrożeniowych wynika, że sprzyjające warunki dla osób z ASD są wtedy, gdy już jest stworzone wspierające środowisko dla studentów, którzy doznają różnych problemów w okresie studiowania, np. są w kryzysie emocjonalnym, mają trudności adaptacyjne. Zatem szkoły wyższe, które otwierają się na potrzeby wszystkich studentów, będą również tworzyły dogodne warunki do studiowania dla osób w spektrum autyzmu. Przestrzeganie zasad uniwersalnego projektowania w edukacji¹⁰ – czyli takiego projektowania przestrzeni, aby każdy czuł się w niej komfortowo, będzie z korzyścią dla wszystkich studentów, również z różnymi niepełnosprawnościami. Egzemplifikacją takiej adaptacji jest „przestrzeń ciszy”, przyjazna dla osób z zaburzeniami integracji sensorycznej (np. z nadwrażliwością słuchową), u których dość szybko może dojść do efektu przestymulowania. Prezentowany projekt „Asystent studenta z ASD” stwarza wiele możliwości wdrażania idei uniwersalnego projektowania w edukacji.

Tabela 2. Oferowane wsparcie skierowane do studentów z niepełnosprawnością/ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE) w 11 uczelniach uznanych jako przykłady dobrych praktyk

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach	<p>zajęcia specjalistyczne dla różnych grup niepełnosprawności (lektury, zajęcia z WF, tyfloinformatyka, terapia logopedyczna, zaawansowane techniki informatyczne) oraz indywidualne zalecenia edukacyjne</p> <p> tłumacz języka migowego, asystent wspierający, asystent studenta z ASD</p> <p>wypożyczalnia sprzętu (m.in. laptopy ze specjalistycznym oprogramowaniem, powiększalniki, przenośne pętle indukcyjne, dyktafony, tablety, wózek)</p> <p>dostosowania procesu studiowania do potrzeb danego studenta (wynikające z indywidualnego raportu przeprowadzanego podczas Dni Adaptacyjnych dla nowych studentów)</p> <p>transport na zajęcia przystosowanym busem</p> <p>możliwość korzystania z <i>Akademickiej Biblioteki Cyfrowej</i> – materiały przygotowane dla osób z niepełnosprawnością wzroku</p> <p>jednostka organizacyjna: <i>Centrum Wsparcia Osób z Niepełnosprawnościami</i></p>
--	--

¹⁰ Więcej na ten temat w książce A. Olechnowicz, *Specjalne potrzeby edukacyjne*, PWN, Warszawa 2016, s. 295–303.

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu	realizacja projektu „Uczelnia bez barier” adaptacje edukacyjne (od 2021 roku), m.in. wypożyczalnia sprzętu multimedialnego, specjalne chromebooki, pętle indukcyjne, dostosowanie procesu studiowania do indywidualnych potrzeb studenta (w zakresie organizacji semestru, udziału w zajęciach, formy zaliczenia), lekcje adaptacji, konsultacje indywidualne z wykładowcami jednostka organizacyjna: od marca 2023 r. <i>Biuro Wsparcia Osób z Niepełnosprawnościami</i> (BON) jako jeden z elementów <i>Centrum Wsparcia i Rozwoju</i> (CWR) – realizuje działania na rzecz studentów neuronietypowych
Collegium Witelona Uczelnia Państwowa w Legnicy	realizacja projektu „Uczelnia bez barier” wypożyczalnia sprzętu multimedialnego, specjalne chromebooki, pętle indukcyjne, stała pomoc materialna dla studentów z niepełnosprawnościami organizowanie specjalistycznych punktów pracy dla studentów z niedowidzeniem we współpracy z biblioteką dostosowanie procesu studiowania do indywidualnych potrzeb studenta (IOS), konsultacje indywidualne z wykładowcami jednostka organizacyjna: <i>Biuro Wsparcia Osób z Niepełnosprawnościami</i>
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu	współpraca z <i>Biurem ds. Osób z Niepełnosprawnościami</i> (BON) usługa asystenta dydaktycznego
Politechnika Opolska	możliwość indywidualnych konsultacji z wykładowcami ściśła współpraca BON z <i>Centrum Pomocy Psychologicznej</i> (CPP) pokój wyciszenia dla studentów, w ramach CPP prowadzenie bezpłatnych warsztatów rozwoju osobistego dla studentów we współpracy z <i>Biurem Karier</i> spotkania z pracodawcami oraz szkolenia informatyczne dla studentów
Collegium Humanum	pełnomocnik rektora ds. osób z niepełnosprawnościami (PRON) wspiera studentów z różnymi trudnościami w procesie studiowania różne udogodnienia w ramach projektu „Uczelnia dostępna” dostosowanie procesu studiowania do indywidualnych potrzeb studenta (IOS)
Politechnika Morska w Szczecinie	realizacja projektu „Akademia dostępności” adaptacje edukacyjne (od 2022 roku), m.in. wypożyczalnia sprzętu specjalistycznego, pętle indukcyjne dostosowanie procesu studiowania do indywidualnych potrzeb studenta (w zakresie organizacji semestru, udziału w zajęciach, formy zaliczenia) lekcje adaptacji, konsultacje indywidualne z wykładowcami jednostka organizacyjna: od stycznia 2022 r. <i>Biuro ds. Osób z Niepełnosprawnościami</i> (BON) jako jeden z elementów jednostki uczelnianej <i>Akademickie Centrum Wsparcia</i> (ACW) – w jego ramach podejmowane są działania na rzecz studentów neuronietypowych
Politechnika Gdańska	pełnomocnik rektora ds. osób z niepełnosprawnościami (PRON) wspiera studentów z różnymi trudnościami pomieszczenia spokojnej nauki oraz strefy odpoczynku (na niektórych wydziałach), w planach stworzenie strefy wyciszenia, projekt zakupu mebli oraz budek akustycznych

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie	w zależności od indywidualnych potrzeb studenta wsparcie obejmuje: dostosowanie form zajęć lub zaliczeń/egzaminów do potrzeb danego studenta, pośredniczenie w komunikacji z wykładowcami lub pracownikami dziekanatu, pomoc w planowaniu i organizacji nauki, budowanie kontaktów w środowisku studenckim ściśła współpraca z <i>Biurem ds. Dostępności i Wsparcia Osób z Niepełnosprawnościami (BON)</i> , do którego mogą się zwracać o wsparcie m.in. studenci z ASD
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu	liczne działania BON, w tym: tutoring dla studentów z niepełnosprawnościami, „pokój ciszy”; dodatkowo dla wszystkich studentów: biblioteka jako jedno z „miejsc ciszy” (oprócz tego „strefa wyciszenia”, „strefa do spotkań towarzyskich, dyskusji”) dla studentów ubiegających się o wsparcie przygotowany jest „Formularz Diagnostyczny o przyznanie Racjonalnych Dostosowań w procesie kształcenia dla studentów z niepełnosprawnością lub z trudnościami w uczeniu się”
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (UMCS)	sala wyciszenia (wyposażona w drabinki, materace obciążeniowe, otwarta dla wszystkich studentów) jednostka organizacyjna: <i>Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych (BON)</i> oraz „Optimum UMCS” – Zespół ds. optymalizacji warunków kształcenia studenta z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Pachowicz 2023, 34–80).

Wskazówki w kwestii budowania sieci wsparcia dla studentów z ASD

Analiza dobrych praktyk jest źródłem refleksji dotyczących działań, które wspierają w procesie kształcenia studentów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym w spektrum autyzmu. Warto zatem zwrócić uwagę na rozwiązania, które wdrożyły uczelnie uznane przez realizatorów projektu jako wzór do naśladowania. Wnioski, jakie się nasuwają, obejmują różne poziomy funkcjonowania uczelni.

- Na małych uczelniach (lub gdy budynki mieszczą się na tym samym kampusie) są korzystniejsze warunki do tworzenia zintegrowanej społeczności akademickiej, a tym samym do wdrażaniu takich innowacyjnych rozwiązań. Jeśli więc dana szkoła wyższa ma kilka filii i są one rozmieszczone w różnych miastach, trafnym rozwiązaniem będzie wyznaczenie w każdej z nich osoby odpowiedzialnej za działania wdrożeniowe.
- Na wzór jednej z uczelni warto diagnozować potrzeby studentów pierwszego roku i pomagać w sytuacji doświadczanych przez nich trudności adaptacyjnych. Tworzenie przyjaznej przestrzeni dla studentów o zróżnicowanych potrzebach (np. w ramach Centrum Wsparcia), opartych na zasadach uniwersalnego projektowania w edukacji jest dobrym rozwiązaniem na każdej uczelni.

- Włączanie społeczności studenckiej w wartościowe działania oddolne (np. w ramach kół naukowych, które zrzeszają studentów pomysłowych i zaangażowanych), okazuje się priorytetowe, jeśli chodzi o tworzenie relacji rówieśniczych i działania integracyjne. Opiekunowie kół naukowych często potrafią zaktywizować społeczność akademicką do różnych prospołecznych inicjatyw, a na ich bazie mogą się rozwijać grupy wsparcia, nie tylko dla studentów o specjalnych potrzebach edukacyjnych, ale również dla asystentów.
- Pozytywnym efektem działalności self-adwokatów na uczelni jest często powstawanie naturalnych grup wsparcia, które stwarzają okazję wypowiedzenia się w swoim imieniu osób doświadczających różnych trudności (zamiast dominującego głosu specjalistów czy rodziców/opiekunów, którzy do niedawna wypowiadali się w imieniu osób z niepełnosprawnościami).
- Formalne grupy wsparcia, nie tylko dla osób z ASD, mogą mieć charakter spotkań towarzyskich (wspólne wyjścia do kina czy do teatru, gry zespołowe) oraz zapoznawczych/integracyjnych – zarówno w formie spotkań stacjonarnych jak i on-line.
- Rolę asystenta warto powierzyć studentowi, zwłaszcza jeśli jest on rówieśnikiem osoby z ASD lub studiuje ten sam kierunek. Należy jednak pamiętać, że decyzja o podjęciu się tej roli powinna wynikać z wewnętrznej motywacji studenta (nie powinna być mu odgórnie narzucona). Rówieśnik z grupy jako asystent to świetne rozwiązanie, ponieważ jest on najlepiej poinformowany w kwestii realizowanych przedmiotów oraz terminów zaliczeń i egzaminami. Na niektórych uczelniach rola ta jest regulowana umową wolontaryjną, a w niektórych szkołach wyższych umową zleceniem, ponieważ wiąże się z pewnym wynagrodzeniem.
- Wydział pedagogiczny oraz psychologiczny to cenny kapitał społeczny, na bazie którego można budować system wsparcia dla osób o szczególnych potrzebach edukacyjnych. Zarówno studenci, jak i wykładowcy z tych wydziałów mają wiedzę na temat różnych problemów o charakterze emocjonalnym i poznawczym, dlatego też często prezentują postawę empatyczną i akceptującą. Studenci pedagogiki, pedagogiki specjalnej oraz psychologii niejednokrotnie angażują się w różne działania społeczne, często w ramach wolontariatu.
- Wszelkie innowacyjne działania warto rozpocząć od zadań promujących i profilaktycznych. Szeroko zakrojona promocja różnych form wsparcia, skierowana do wszystkich studentów, stwarza przestrzeń, by osoby z różnymi trudnościami ujawniały swoje potrzeby. Z doświadczeń wdrożeniowych wynika, iż na uczelniach, w których szeroko zakrojone wsparcie jest oferowane, zgłaszają się kandydaci neuronietypowi (ze względu na możli-

- wość uzyskania pomocy w procesie studiowania), albo ujawniają się studenci, którzy wcześniej ukrywali swoje problemy¹¹.
- Duże znaczenie ma prawne „zakotwiczenie” innowacyjnych rozwiązań i aprobujący stosunek władz uczelni do nich. Wszelkie uregulowania prawne spełniają ochronną funkcję, warto więc o nie zadbać, mimo że ich tworzenie może być długim procesem.
 - W kontekście pracy ze studentami o specjalnych potrzebach edukacyjnych kluczową kwestią jest indywidualizacja wsparcia, która może przybrać formę indywidualnej organizacji studiów (IOS). Należy pamiętać, że osoby neurotypowe doświadczają wielu problemów, które wynikają ze współwystępujących zaburzeń integracji sensorycznej oraz z trudności natury emocjonalnej/psychicznej. Rzetelna diagnoza potrzeb danego studenta pozwoli dostosować rozwiązania do jego indywidualnej sytuacji. Czasami jest wskazane zwalnianie z wybranych zajęć, zmiana formy zaliczenia przedmiotu, a czasami jest to kwestia udogodnień takich jak pisanie kolokwium w odrębnej sali czy wydłużenie czasu na egzaminie.
 - Pomoc psychologiczna jest bardzo ważnym elementem systemu wsparcia studentów mierzących się z różnymi trudnościami. Do tej grupy należą osoby z ASD, ponieważ wiele z nich cierpi na zaburzenia współwystępujące, takie jak: stany depresyjno-lękowe, zachowania obsesyjno-kompulsywne, ataki paniki, zachowania (auto)agresywne. Poziom funkcjonowania psychicznego okazuje się często decydujący, jak student będzie sobie radził z różnymi wyzwaniami wpisanymi w okres studiowania. Czasami potrzebna jest pierwsza pomoc psychologiczna (w takich działaniach sprawdza się interwent kryzysowy), a czasami długotrwała pomoc psychologiczna. Dlatego też niektóre uczelnie oferują pomoc psychologa/specjalisty, który jest zatrudniany na etat, a niektóre współpracują z jakąś jednostką zewnętrzną, na przykład z centrum psychologicznym. Niezależnie jednak od przyjętej formy, ważne jest, aby włączeni do systemu wsparcia specjaliści mieli wiedzę dotyczącą autyzmu.
 - Uczelnie, które mogą się pochwalić licznymi rozwiązaniami wspierającymi studentów z różnymi niepełnosprawnościami, są przygotowane, by udzielać potrzebnego wsparcia studentom z ASD. W doświadczeń projektowych wynika, że osoby pracujące w biurze ds. osób z niepełnosprawnościami (BON) lub pełniące rolę pełnomocnika rektora osób z niepełnosprawnościami (PRON) stają się często sojusznikami innowacyjnych działań, których celem jest wsparcie studentów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

¹¹ Przed wdrożeniem w szkołach wyższych omawianego projektu najczęściej było tak, że student w spektrum autyzmu ujawniał się dopiero w sytuacji trudnej, w wyniku zaostrzonego konfliktu z wykładowcą albo z grupą rówieśniczą, albo zaliczeniem jakiegoś przedmiotu okazywało się problematyczne. Ten projekt stworzył przestrzeń do tego, by studenci neurotypowi ujawnili swoje potrzeby i zgłaszali problemy. Więcej na ten temat w: M. Pachowicz, *Student neuro różnorodny w procesie studiowania. Podręcznik dobrych praktyk*, Poznań 2023.

- Oferowane przez uczelnie wsparcie powinno dotyczyć zarówno procesu studiowania, jak i szukania pracy (w czasie studiów oraz po ich zakończeniu). Tworzenie sprzyjającego środowiska do rozwoju i nauki dla wszystkich studentów powinno zatem obejmować różne formy wsparcia ich po studiach. Wśród uczelni uznanych za przykład dobrych praktyk można znaleźć następujące rozwiązania: nawiązywanie współpracy BON z Biurem Karier, tworzenie grup wsparcia, angażowanie self-adwokatów absolwentów, dedykowanie ofert pracy wyróżniającym się studentom (w możliwością dostosowania miejsca pracy do ich potrzeb). Wartościowym rozwiązaniem są również spotkania studentów z tutorem czy doradcą zawodowym w celu określenia swoich predyspozycji zawodowych oraz mocnych i słabych stron. Wszystkie tego typu działania służą tworzeniu i spajaniu społeczności akademickiej.

Podsumowanie

Organizując wsparcie osobom neurotypowym na uczelni należy pamiętać, że osoby w spektrum autyzmu tworzą bardzo niejednorodną grupę, dlatego też nie ma jednego wzorca udzielania im wsparcia. Wielu studentów z ASD będzie miało trudność z ukończeniem studiów bez odpowiedniego wsparcia „szytego na ich miarę”, ale będą też osoby z autyzmem, które nie będą potrzebowały pomocy w studiowaniu (wręcz będą wspomagały innych jako self-adwokaci). Kluczowa jest diagnoza potrzeb, aby każdy student z ASD znalazł przestrzeń, w której będzie dobrze się czuł i warunki, w których będzie efektywnie funkcjonował. Należy pamiętać, że większość osób w spektrum autyzmu ma zaburzenia integracji sensorycznej (najczęściej nadwrażliwość), dlatego szybko dochodzi u nich do efektu przestymulowania. Student z nadwrażliwością słuchową potrzebuje spokoju i ciszy, żeby dobrze wypaść na teście czy egzaminie, dlatego wprowadzenie takich udogodnień, jak pisanie kolokwium w odrębnej sali czy wydłużenie czasu na egzaminie może okazać się decydujące dla jego wyników w nauce. Stworzenie sprzyjających warunków studiowania na uczelniach o różnych profilach (nie tylko ścisłym, ale także humanistycznym czy artystycznym), sprawi, że studenci w spektrum autyzmu będą mogli rozwinąć pełnię swojego potencjału¹².

Projekt „Asystent studenta z ASD” ukazał niezbicie, że najważniejsze są dobre, bliskie relacje, jakie tworzą się między Liderem, Asystentem a studentem z ASD, oparte na zaufaniu i akceptacji. Dzięki pozytywnym relacjom studenci neurotypowi mają przestrzeń, by zgłaszać swoje potrzeby i sygnalizować doznawane trudności. Kluczową postacią okazał się Lider, do którego najczęściej

¹² Szkoły wyższe mogą skorzystać z pakietu materiałów dydaktycznych, które zostały przygotowane w ramach niniejszego projektu i dostępne są na stronie: <http://www.inkubatorwielkichjutra.pl/asd/>.

zgłaszają się różne osoby ze swoimi problemami: studenci neuronietypowi, asystenci, nauczyciele akademicy oraz inni pracownicy szkół wyższych. Lider jest wzorem określonego sposobu myślenia i działania, jest swoistym „katalizatorem” zmiany i dzięki swojej zaangażowanej postawie torują drogę innym, aby w kolejnych latach studenci z ASD mieli już lepszy start na etapie edukacji wyższej. Wnioski wynikające z wdrożenia projektu motywują do dalszej pracy. Budująca jest świadomość, że dzięki zaoferowanemu wsparciu udało się studentom w spektrum autyzmu przetrwać różne kryzysowe sytuacje, uzyskać pozytywne oceny i przejść na kolejny rok akademicki, a niektórym z dobrym rezultatem ukończyć studia.

Bibliografia

- Gołębniak B.D., Pachowicz M. (red.) (2018), *Ku inkluzji społeczno-kulturowej w szkole. Od pedagogiki klasy do pedagogiki włączającej*, Wydawnictwo DSW-CDV.
- Janiak W., Janiak J. (2022), *Książka o człowieku w spektrum autyzmu*, Wydawnictwo Natuli.
- Ławicka J. (2019), *Człowiek w spektrum autyzmu. Podręcznik pedagogiki empatycznej*, Wydawnictwo Fundacja Prodeste.
- Olechnowicz A. (2016), *Specjalne potrzeby edukacyjne*, PWN.
- Pachowicz M. (2018), *Inny, czyli kto? Obszary i podmioty inkluzji* [w:] B.D. Gołębniak, M. Pachowicz (red.), *Ku inkluzji społeczno-kulturowej w szkole. Od pedagogiki klasy do pedagogiki włączającej* (s. 45–60) Wydawnictwo DSW-CDV.
- Pachowicz M. (2023), *Student neuroróżnorodny w procesie studiowania. Podręcznik dobrych praktyk*, DGA&Sowelo (wersja online).

Źródła internetowe

- http://fundacja-furia.pl/studia-asd/?page_id=4 [dostęp: 12.12.2023].
- <https://www.dga.pl/projekty/asystent-studenta-z-asd> [dostęp: 12.12.2023].
- <http://www.inkubatorwielkichjutra.pl/asd/> [dostęp: 12.12.2023].